

išem o čovjeku čija bibliografija doseže ogromnu brojku od preko 15.000 publiciranih ve-

ćih ili manjih članaka. Među njima se svojom osebnjuošću izdvaja čitav niz primjera impresionističke kritike ili eseja o pojedinim umjetnicima (M. Tartaglia, I. Lovrenčić, E. Kovačević, E. Mutić itd.), gdje je autora više od opisa i analize djela zanimala intima i duh prostora u kojima su nastajali pojedini opusi. Preuzimam svjesno ovakav pristup te i ja započinjem opisom službene prostorije u kojoj se dogodila ova introspekcija. Ostala mi je u sjećanju kao krhki imaginarni podatak - bezlična sumorna službena

soba, karakteristična mirisa, a istovremeno potpuno obilježena osobnošću koja u njoj djeluje. Tako se između sistematično složenih novinskih izrezaka, razvrstanih i označenih datumom, i krajnje uredno poslaganog pribora za pisanje, izrezivanje i brisanje, nalazio čitav niz predmeta koji je nosio naglašeno

emotivne vrijednosti: svijetloplava plastična krunica, osamljeni vojnički šljemovi, dijelovi umjetnina oskrnavljenih u domovinskom ratu

za koje restoratori zasada nisu pokazali interes. Upravo je takav, između egzaktnosti i razbarušenosti i čovjek, umjetnik i sabiratelj o kojem ovom zгодom progovaram.

Pretpostavljam da su oni upućeniji odgonetnuli lik iza zastora, lik kojega sam nastojala zamagliti i opisati najmanje poznatim činjenicama. Riječ je, dakako, o Tomislavu Hruškovcu, ponajviše znanom kao jednom od osnivača apstraktno umjetnosti u Hrvatskoj. No, kako je njegovo likovno stvaralaštvo relativno dobro pozna-

to, pa i precizno opisano i od samog umjetnika(1), interes je ovaj put posvećen njegovoj sabirateljskoj aktivnosti. Ona je, čini se, neprestano prisutna u njegovu životu i kao da nije doživjela onakav vremenski prekid kakav je vidljiv unutar likovnog stvaralaštva. Naime, od 1973. do 1980. godine doista je za

Intro spek cija sabi rača

Hruškovca uslijedilo „razdoblje posvećeno isključivo bavljenju publicističkom i novinarskom djelatnošću“(2). Takvo se potpuno odjeljivanje od sabiranja nije nikada dogodilo. Pa ni danas kad se ovaj hrvatski dragovoljac na početku sedmog desetljeća života nalazi zaposlen u Političkoj upravi Ministarstva obrane u činu satnika. Spremno je prihvatio

razgovor, a poznatom svojom sklonošću ka preciznosti, koja nastoji svaku sliku i svaki događaj označiti nadnevkom, napravio je skicozan popis svih svojih zbirki ili, možda točnije, sabirateljskih htijenja. Jer, čitavo ću vrijeme pojedine grupe sabranog nazivati zbirkama, premda prema pravilima muzeografije koja zahtijeva preciznu dokumentaciju i obradu svakog predmeta zbirke, to i ne bih smjela. Bio je svjestan toga i Tomislav Hruškovec upotrijebivši klasičan - „ako“: „...ako se o njima i može govoriti kao zbirkama jer se one ne poklapaju po poimanju što je to i što bi to trebala biti zbirka“.

U posljednjih se desetak godina pojavila na Zapadu čitava lavina publiciranih članaka, knjiga, konferencija o sabiranju, privatnom i

muzejskom, te o sabiračima samim. Pokusalo im se prići i sa stajališta teorije muzeologije, sociologije, a napose su zanimljivi istraživački projekti zasnovani na psihološkom pristupu. Jedno od pravila koje preuzimam jest da se uvijek treba posvetiti pozornost i djetinjstvu sabirača. Prema iskazu Tomislava Hruškoveca, već je između sedme i osme godine počeo

relativno ozbiljno sakupljati marke. Kako je rano djetinjstvo proveo u Novom Sadu(3), poklapaju se ti počeci s dolaskom u Zagreb uoči drugog svjetskog rata. No, čak pučke škole u Filipovićevoj ulici zarana je pokazao interes i za svijet prirode, pa sabirateljske porive možemo prepoznati i u „savršenim herbarijima“ ili sakupljenim različitim vrstama sjemena (u botaničkom će vrtu to biti banke sjemena). Negdje između petnaeste i šesnaeste godine javlja se interes za sabiranje novca iz razdoblja antike.

Smjestit ću ovaj podatak u pripadno vrijeme i skicirati lik srednjoškolca koji između 1949. i 1950. godine, u krajnje napetom postinform-biroovskom razdoblju, kad ljudi pišu samokritike i biografije te dobivaju dodatne točkice za zalaganje u opismenjavanju(4), sakuplja ni

Davor Šiftar: Tomislav Hruškovec

manje ni više negoli antičku numizmatiku. Ta nije bez razloga iskusio klasičnu pouku na I. gimnaziji u Križanićevoj ulici!

Sabiranje likovnih djela uslijedilo je u Hruškovčevu životu zajedno s intenzivnim bavljenjem umjetnošću. Dobro je poznato da se on, unatoč gotovo neprestanom zanimanju za crtanje pa i modeliranje tijekom srednjoškolskog obrazovanja (jedan mu je od profesora bio i Ljudevit Šestić), odlučio za studij na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. No, istovremeno je počeo ozbiljno i likovno stvarati i napokon je sebe u tome potpuno prepoznao. Stoga ne čudi da se ovaj student biologije radije zadržavao na Akademiji likovnih umjetnosti i prijateljeva s brojnim njezinim polaznicima. Tamo je i započeo sakupljati crteže svojih kolega i stvarati zbirku studentskih radova, koja može poslužiti kao prikaz čitavih generacija koje su 60-ih godina pohađale ALU. Sakupljao je, primjerice, crteže nastale u okviru kolegija „Večernji akt“ ili sitne studentske kipiće.

Razumljiva mi je i poznata potreba umjetnika da posjeduju radove onih drugih. No, čini se da je to u Tomislava Hruškovca bio ipak nagon pravog i rasnog sabirača, koji me u jednom trenutku sjetio dr. Antuna Bauera. Ta njegovi su glineni modeli ili sadreni odljevi

(mislim pritom na začetke njegove zbirke moderne hrvatske skulpture prije (drugog svjetskog rata) bili ili pokloni samih umjetnika ili jednostavno spašeni iz smeća Akademije.

Osnovni kriterij sakupljanja za Tomislava Hruškovca potpuno je jasan. Karakterističan je i pripada ideji anti-muzeja ili, kako to on voli istaknuti, alternativnog muzeja kao onog koji ne negira klasičnu ustanovu već živi ravnopravno pokraj nje.

Tako u žarište Hruškovčeva interesa dolazi „sve što je dodirnuo dlan, život... trivijalnosti ili efemerijalnosti, sve što će muzeji odbiti.“ No, unatoč tomu redan je likovnih zbirki započeo je djelima starijih majstora, od kojih naši muzealci, očito, ne bi zazirali. Među njima posebno je istakao Maulpertschevo „Uzašašće“ kao i Mueckeov portret slavonskog magnata. Tek potom je uslijedio spomen na svojevrstne dokaze „intime atelijera“. Mislim pritom na platna koja se ne izlažu, na male skice i bilješke na papiru.

Prema riječima sabirača, sakupio je jednu od najbogatijih

zbirki takvih radova u Zagrebu. U njoj se nalazi oko stotinjak slika, ali su znatno brojniji crteži, pa i veći opusi, primjerice, V. Kirina, V. Radauša, K. Hegedušića, Z. Price, E. Murtića i inih. Zrcalno s tom zbirkom valja promatrati već spomenute impresionističke likovne kri-

V. Kirin: Pogled na crkvu Sv. Marka, 1920.

Zbirka Hruškovec; presnimio: M. Drmić

tike (napisao ih je oko dvjesta), uspostavljene također na izrečenu stavu - „intima umjetnika njegov je atelijer“. Potom slijedi zabilježena na kartonu „LIKOVNO“ (5) grupa „Moji portreti“. Riječ je o dvadesetak viđenja i doživljaja samoga Hruškovca koje su načinili, među ostalima, M. Veža, Z. Kauzlarić-Atač, R. Purić, N. Reiser, A. Starčević, V. Svečnjak i S. Sikirica. Ne treba osobito promišljati nad ovolikim brojem vlastitih portreta. Oni su jednostavno dokaz Hruškovčeve društvenosti, komunikativnosti i svestrane prisutnosti u likovnom i kulturnom životu grada Zagreba.

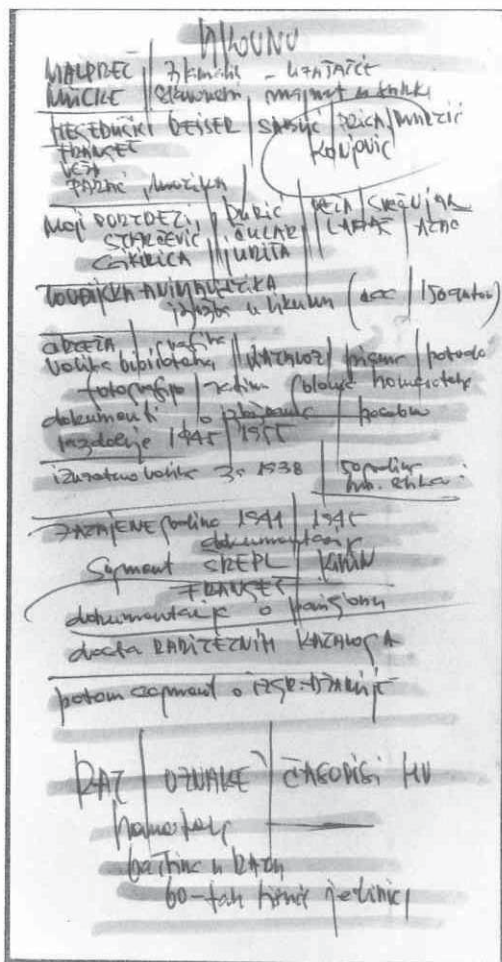
Sam je umjetnik priznao da, unatoč svjesnom kriteriju, njegovo prikupljanje predmeta često djeluje gotovo potpuno bez sustava. No, oko poznavatelja prepoznat će potku zajedničkom bivanju baroknih kožnatih uveza knjiga, numizmatike ili starih knjiga. To je jednostavno likovna senzacija. Tu obuzetost izgledom, stanjem i strukturom starih predmeta pronaći ćemo i u njegovu stvaralaštvu. Pritom osobito mislim na ciklus radova „Exitus letalis“ iz 1962. godine. Sam nam je autor ponajbolje opisao proces nastanka tih dvadesetak ulja na platnu: „U žitki, brzo nabačen duktus boje ‘vina-vilom’ su obično u sredini površine uljepljivane aplikacije sa štukatura starih okvira, čipke, til, listovi iz starih knjiga, vlagom i pli-

jesni razjedeni drevni rukopisi...“ (6). Kriterij likovnosti bio je, pretpostavljam, presudan i za nastanak autorove male paleontološke zbirke, koja je ovom zgodom ostala nespomenutom. Postojanje joj je zabilježeno u katalogu Hruškovčeve izložbe „Istine i laži“ (7), no u prostoru Moderne galerije 1990. godine umjetnikovi su radovi bili sučeljeni ne s

vlastitim primjercima, već s onima iz Hrvatskog prirodoslovnog muzeja. U sličnom svjetlu, u svjetlu divljenja oblicima, valja shvatiti i zbirku boca (među kojima se nalaze i stari primjerci tvornice Pokorny), a usudila bih joj se pridružiti i, kako je sabirač sam rekao, „zбирčtinu gumba“.

Poznato je da svaki životni interes sabirača ostavlja tragove i u njegovoj zbirci. Tako je ljubav Tomislava Hruškovca prema lovu i lovstvu našla svoj odjek u zbirci koju je on nazvao „Animalistika“. Riječ je o gotovo tisuću radova, što crteža, a što akvarela, ulja i male plastike, koje je načinilo oko stotinu i pedeset autora. Dijelom su se ti radovi mogli vidjeti na izložbi u LIKUM-u 1989. godine.

Pridodamo li tomu uobičajene predmete koje sabiru lovci, poput uresa od zuba, maceriranih primjeraka luba-njica, lovačke dokumentacije ili filatelije te razglednica, dobit ćemo impresivnu privatnu zbirku o lovstvu koju je načinio autor monografije „Lovac i divl-

Dokaz introspekcije sabirača:
Hruškovčeva priprema za razgovor

jač“ kao i mnogobrojnih priloga u „Lovačkom vjesniku“. Sve su to podaci koji nam dopunjavaju neobično široko zasnovanu osobnost Tomislava Hruškovca. Napokon, likovnoj grupi pripada i petnaest tisuća umjetničkih fotografija, među kojima su zastupljene gotovo sve tehnike (pa i rane secesijske kartonske fotografije i bromografije) kao i svi zagrebački fotografi (Standl, Mosinger...) i fotografski atelijeri (Tonka, Reputin).

No, sam će umjetnik i sabirač naglasiti da je njegova opsesija zapravo „papir i dokument“. Stoga unutar likovnih interesa valja spomenuti i niz dragocjenih tematski vezanih grupa dokumenata. Među onim brojnim o izložbama čitava je zasebna grupa vezana uz poznatu izložbu „Pola vijeka hrvatske umjetnosti“, održanu u novom Meštrovićevu Domu 1938. godine. Potom valja naglasiti i arhivsku dokumentaciju, praćenu bogatom hemerotekom i katalozima, vezanu uz razdoblje socrealizma

u Hrvatskoj 1945-1955. Riječ je o doista jedinstvenoj likovnoj baštini. Njoj pridružujemo i zbirku pisama likovnih umjetnika, hemeroteku i arhiv o brojnim preminulim osobnostima iz svijeta likovnosti, dokumentaciju o R. Frangešu, V. Kirinu te „dva kofera dokumentacije“ o direktoru Moderne galerije Ivi

Šrepelu, koji je život završio 1945. godine u logoru. U vremenu kad iznova smijemo analizirati kulturni i umjetnički život u Hrvatskoj za vrijeme drugog svjetskog rata te iznova vrednovati umjetničke opuse koje se poslije 1945. godine nije smjelo ni spomenuti, mnogim će znanstvenicima pripomoći ovo dokumentacijsko blago. A i sam T. Hruškovec priprema

izložbu iz spomenutog povijesnog razdoblja, praćenu katalogom i iscrpnom bibliografijom, a na temelju svoje sabrane građe. Već smo bili svjedoci sličnog pothvata. Mislim na Hruškovčevu izložbu i u nas jedinstvenu publikaciju „Argumenti - dokumenti: Meštrovićev Dom likovnih umjetnika 1930-1990“ (8), zahvaljujući kojoj je potpuno rasvijetljena i dokumentirana biografija popularne „džamije“.

Na drugom introspekcijskom kartonu nalaze se zbirke objedinjene pod naslovom „Povijest“. Ponajviše je riječ o arhivskim spisima, dokumentima, štampanim materijali-

ma i fotografijama. Trodimenzionalni ga predmeti, povijesno značajni, ne zanimaju odviše. No, vremenski raspon njegova interesa je velik: od petnaestostoljetnog dokumenta na pergameni do razdoblja NDH 1941-1945. Među obiteljskim arhivima spomenuo je posjedovanje dokumenata o obitelji Lobkowitz, o

Griesbach i Knaus: Zagrebačka razglednica s kraja tridesetih godina; Zbirka Hruškovec; presnimio: M. Drmić

Eugenu Savojskom, Mariji Tereziji. Tu su i dokumenti o ilircima, te o biskupu Hauliku, Torkvatu Brliću, barunu Vraniczanyju, banu Šokčeviću i inim povijesnim ličnostima Hrvatske 19. stoljeća. Među njima se ipak dvaja tzv. „Jelačićijana“ - zbirka dokumenata, pisama, proglašenja, vezanih uz najpopularnijeg bana u Hrvata. Taj je mate-

rijal djelomice korišten na izložbi „Vratite nam bana“. A rijetki su znali da je imao sudbinu brojne naše baštine. Jer, bio je jednostavno „izbačen na cestu u tri veš korpe“ i u ovom je slučaju prikupljanje doista imalo značenje zaštite i spašavanja za budućnost. Nesumnjivo jest da Tomislava Hruškovca unutar pojedinih povijesnih razdoblja osobito zanima vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Moram reći da sličan interes nije vidljiv samo na svim poljima sabiranja u Hrvatskoj, već i u čitavoj za-

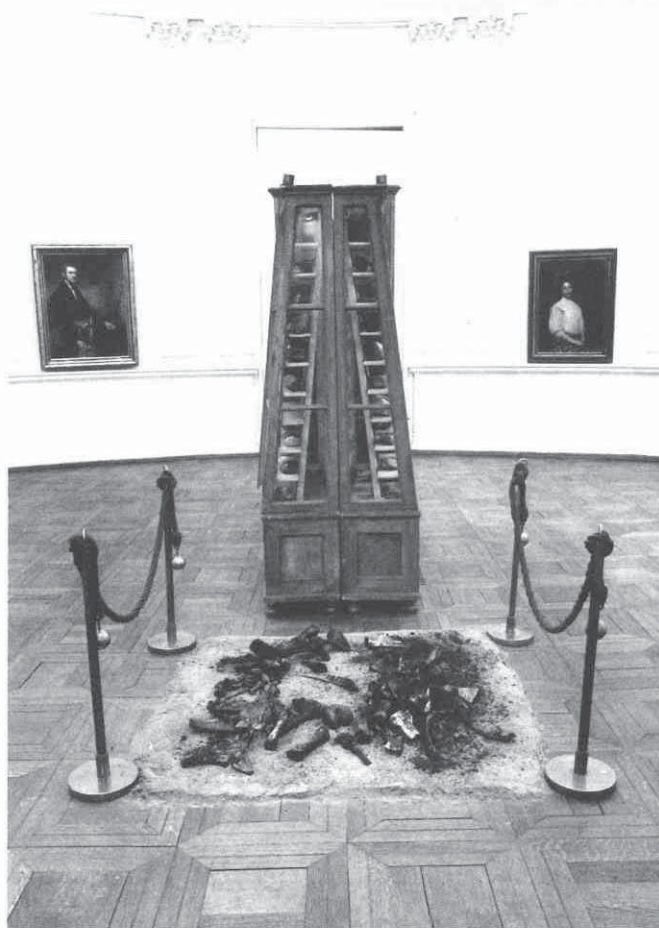
padnoj Europi vlada prava groznica dobavljanja predmeta, osobito vojničkih, iz tog razdoblja. No, Tomislav Hruškovac dosljedno ostaje vezan uz papirne dokumente i fotografije. Čak mi je i opisao jedno uobičajeno pretraživanje ostavljenog otpada poslije „travnjskih čišćenja tavana“ u Zagrebu. Bilo je to

1987. godine. Tada su cigani preprodavači „dedi“, kako su u razgovoru nazivali Hruškovca, ponudili na otkup 4 velike kutije fotografija ratnih zločina koje su počinili partizani i četnici. Nije tada to mogao platiti, no za dva mjeseca do njega je stigla nekolicina fotografija (400) iz ponuđene hrpe i njih je uspio otkupiti. Presnimkama će se koristiti

Komisija za ratne i poratne zločine, čiji je vanjski suradnik i T. Hruškovec. Istom razdoblju pripada i gomila štampanog materijala, iskaznica, pasoša, dozvola za oružje. Moram istaći da Hruškovčeve zbirke, s obzirom na vremenski slijed, najčešće završavaju 1950. godinom. No, nije moguće zaključiti opis povijesnog materijala bez spominjanja izuzetno velike tematske zbirke o domovinskom ratu, koja obuhvaća vojničke oznake i dokumente, te prebogatu i predragocjenu hemeroteku o baštini u ratu, koja

broji između šezdeset i osamdeset tisuća jedinica(10).

U grupi „Povijest“ na kraju su spomenute i zbirke čiji nastanak dijelom pripada interesu za povijest, no još je, čini se, presudniji interes za rubnim ili „efemernim“, za koje nedvojbeno vrijede slijedeće Hruškovčeve riječi: „Ja sam

Detalj s izložbe „Istine i laži“: sučeljavanje muzejskih predmeta i umjetničkih djela T. Hruškovca; snimio: Luka Mjeda

njih ustoličio u zbirku...“ Prije svega, tu je „sve papirno o Zagrebu“: vodiči, stare karte, suveniri, računi plinare, ulaznice, koncertni programi, jelovnici proslava itd. Tome treba pridodati i Zagreb predstavljen na razglednicama. Riječ je o impresivnom opusu od 20 albuma prikaza grada, koji su grupirani prema lokacijama. Hruškovčevi najstariji „prvi grusovi“(11) potječu iz 1897. godine. Njima sam tek odškrinula vrata prema zbirci razglednica koja broji između petnaest i dvadeset tisuća primjeraka. Razvrstane su tematski. Osim spomenutog Zagreba, tu su i čestitke grupirane prema blagdanima, pa i nešto što je sam sabirač nazvao „On-ona-ono“ misleći na prikaze svih ljudskih spolova. Ne treba zaboraviti ni grupu „Likovna umjetnost Hrvatske na razglednicama“, koja broji između dvije i tri stotine razglednica. Ako tome priključimo grupu ženskih toaletnih sitnica, kravate i šešire iz razdoblja art-decoa, koji se nalaze spomenuti u introspekciji, zasigurno nećemo iscrpiti sve postojeće zbirke i interese. Primjerice, nisam još jasno istakla da svaku sabirateljsku temu dopunjava i razmjerni broj knjiga. Tako knjige i katalozi prate likovne zbirke, razdoblje soc-realizma gotovo tisuću malih broširanih izdanja, a razdoblje drugog svjetskog rata preko sedam stotina knjiga, koje su donedavno bile sakrivene u zadnjim redovima na policima ili na tavanima. A tu je i zbirka starih knjiga, koja opseže razdoblje od 1510. do 1850. godine.

No, uz sve nabrojano i nenabrojano postoji i jedna osobita zbirka, a pravo da je tako nazivamo daju nam suvremena shvaćanja sabiranja. Jer, sakupljanje se kao čin ne odnosi samo na grupiranje materijalnih predmeta, već i na prikupljanje onog nevidljivog - mirisa, izreka, pojmova. Gledajući na taj način, zbirkom valja shvatiti sve ono što je Tomislav Hruškovec memorirao iz kulturnog i umjet-

ničkog života naše metropole. Ta će živa zbirka trebati osobitu zaštitu, a prije svega, prenošenje na neki trajniji medij. Europa je već davno prepoznala značenje i vrijednost snimanja živih, ciljanih razgovora i morat ćemo je u tome slijediti.

Potpuno je ljudski upitati se na kraju je li moguće da jedan jedini čovjek posjeduje tolike životne, ali i sabirateljske interese? Dva ispisana kartona, stotine i stotine kartonskih kutija, a među njima i takvih koje nikada neće biti otvorene, stotine knjiga, albumi razglednica i fotografije svjedoče da je to doista moguće. Za samog Hruškovca postoje dvije vrste sabiranja. Prvo je ono „sebično“ uživanje u ljepoti, posebnosti, imanju“. Sabirači koji na taj način djeluju ne razmišljaju odviše o sudbini zbirke poslije njihova odlaska („poslije mene što bude da bude“). Tomislav Hruškovec deklarativno pripada ovoj grupi. Zadaća njegovih zbirki bila je tek „da svojom ljepotom, doživljajnošću renesansnom ustroju psihe i obrazovanja posluže kao jedan perfekcionistački začim“. Drugu vrstu sačinjava sabiranje kao „projekcija vlastita ega“, pa i „narcisoidnosti“. Ti su kolekcionari potpuno opterećeni preživljavanjem svoga blaga. No, kako osobno mislim da je to ipak jedan od najvažnijih i najbolnijih problema privatnog sabiranja u čitavom svijetu, inzistirala sam na Hruškovčevu promišljanju o tome. Slikovito mi je opisao sudbinu zbirki u nas: „Jednom, pred dva ili tri desetljeća, zaključio sam da naše zbirke imaju sudbine mačaka i pasa nahočadi. Smrću gazde pas je izbačen na ulicu, mačka ostavljena, a slike raspoklanjane šeficama, doktorčićima ili prodane u besćenje na nekim vajnim sajmovima antikviteta“. Premda znam i za sretnije završetke, još uvijek, nažalost, ima istine i težine u Hruškovčevim riječima. A kako je on svoje sabiranje smjestio u spomenutu prvu skupinu, može

realno i mirno govoriti: „...Vjerujem da ni moju zbirku neće mimoići sudbina ali svih takvih zbirki u nas.“ On ne vjeruje ni hrvatskim muzejima ni muzealcima. Godinama ih je pratio kao publicist, pisao o njima, pokušavao pomoći, surađivao s mnogima i kao umjetnik i sabirač. Ta i pojedini su dijelovi njegovih zbirki sudjelovali u muzejskim prezentacijama! Prisjetimo se samo izložbe posvećene likovnim prikazima Zagreba koja je održana 1994. godine u Muzejskom prostoru. Tada su se mogli vidjeti umjetnički radovi označeni u katalogu kao „Zbirka Hruškovec“. No, vlasnik je još uvijek ogorčen i oštar u svom sudu: „Zagrebačke sam muzeje vidio iza scene, vidio sam svu bijedu tavorenja i besparicu i ponekad entuzijazam, ali isto tako sam s prezirom sagledavao lažnu egzaltiranost, promućurnost pa i lagane natruhe kriminala. „Tih trideset godina sagledavanja bijede i lažnog glamoura stvorili su u meni i sasvim opravdan odium spram bilo kakvih donacija. Tko želi, nek posegne u lisnicu i nek plati.“ Rijetko sam čula tako jasan i pritom negativan stav prema najuobičajenijem načinu spašavanja privatnih zbirki. Vjerujem da postoji razlog takvom mišljenju, misljenju koje ne može prihvatiti da bi njegov „...trud i uzbuđenja završili kao broj u knjizi depoa...“. Jednako tako vjerujem da je riječ o čovjeku koji ne mijenja lako i brzo svoje stavove. No, vidim ipak mogućnost ponovnog promišljanja. Jer, jedan je drugi sabirač i pobornik ideje anti-muzeja nedavno dobio od grada Zagreba životni prostor u koji će moći smjestiti sve svoje zbirke i napokon omogućiti javnosti uvid u njih. Dakako, riječ je o Vladimiru Dodigu - Trokutu, kojeg sad čeka najzanimljiviji muzeološki trenutak - osmišljavanje prezentacije sabranog publici. Zaživi li zbirka Trokut, možda postoji mogućnost da ćemo jednom potpunije vidjeti i zbirke Tomislava Hruškovca i da će napokon sve njegove kartonske kutije na kojima, kako on

kaže, piše ŠKOVA iliti SMEĆE biti makar otvorene i pregledane.

Summary

Žarka Vujić: Introspection of collectors

Individual collectors in Zagreb today, make up a complete, vast and diverse world. A very special place in this world is taken by Tomislav Hruškovec, a progenitor of abstract art in Croatia. Therefore, this article is, in fact, a sketch for a portrait of Tomislav Hruškovec, the collector. His interests are rather extensive, starting with the objects related by visual arts (paintings, drawings, sculptures, bottles, buttons, photographs) to the historically valuable materials, mainly on paper (all sorts of documents, the hemerotheke, postcards). The objects from the Hruškovec collection participate in thematic exhibitions, but it is a pity that there is not a better possibility of inspection and exploitation, particularly concerning the archive material.

Bilješke

- 1 Hruškovec, T. Biografija. u: Izložba dvaju vremena. Zagreb: JAZU, 1984, str. 103-142. Riječ je o jedinstvenoj analizi vlastitog likovnog djelovanja.
- 2 Hruškovec, T. Nav. dj, str. 126.
- 3 Hruškovec, T. Nav. dj, str. 103.
- 4 Koristila sam isključivo sjećanja članova svoje obitelji.
- 5 Riječ je o dvije ispisane poledine pozivnica za izložbu radova Krste Hegedušića u Galeriji Forum 1995. godine.
- 6 Hruškovec, T. Nav. dj, str. 115.
- 7 Podatak je preuzet iz bilješke označene zvjezdicom na prvoj strani teksta Darka Schneidera u katalogu izložbe.
- 8 Knjiga je izašla u izdanju Hrvatskog društva likovnih umjetnika 1991. godine, a opseg joj je 178 strana
- 9 Tomislav Hruškovec spreman je donirati ovu dragocjenu hemeroteku, no još je u potrazi za institucijom kojoj bi najviše koristila i koja bi je obradila i brinula se za nju.
- 10 Njemačka riječ Der Gruss znači pozdrav i otuda „grusovi“